

האמצעי והתכלית

בולטים בפרשתנו העניינים הפוליטיים הגדולים, בהם מככבים שמאל וימין, מרגלים ומעפילים. בהמשך נתפסת הבמה על ידי עניינים צנועים יותר, הקשורים במקדש ובקורבנות. אנו לא מקריבים קורבנות, אלא שללמוד מהם מותר, בעצם – מצווה. לקורבנות ה'עולה' וה'שלמים' עליהם למדנו בספר 'ויקרא', מתווספים בפרשתנו המנחה והנסכים החייבים להיות מוגשים למזבח יחד אתם. אלה הם קרבנות מן הצומח, המנחה מקמח ושמן, הנסכים מן היין. בפירושו עומד רבי שמשון רפאל הירש על המשמעות הסמלית של טקסים אלו. ה'עולה' וה'שלמים' מסמלים לדבריו, שתי תחושות, שמעולמנו הפנימי מדריכות או מלוות את חיי המעשה שלנו. העולה המועלית על המזבח בשלמותה מסמלת את "קידוש המעשים על יסוד תודעת החובה". קורבן השלמים היוצר מעין סעודה קדושה בו משתתף האדם, מסמל את "תחושת האושר שבלב" העשוי ללוות את המאמין. והמנחה והנסכים? כדי להבינם מפנה אותנו הרש"ר הירש (שמות כט, מ) ל'ברכי נפשי', הפרק הקלאסי המתאר את החסד שבבריאה. שם (תהלים קד, טו) קוראים אנו על הדרך בה נתפסים במקרא שלושת המרכיבים שבמנחה ובנסכים: "וַיִּיָּן יִשְׁמַח לְבַב אֲנוֹשׁ, לְהַצְהִיל פְּנִים מִשְׁמֹן - - וְלֶחֶם לְבַב אֲנוֹשׁ יִסְעֵד". פסוק מופלא! הקב"ה נתן לאדם את אפשרות הקיום – הלחם, המזון המשחרר את האדם ממצוקת הרעב, אך מעבר לכך, הוא העניק לאדם את ברכת הרווחה והשמחה (שמן ויין). שתי ברכות א-להיות אלו באות לידי ביטוי במוקדי ברכות האדם ברכת הלחם, הסועד את האדם מהרעב, וברכת היין המסמל את מה שמעניק לאדם שמחה. ברכות על ההנאות שהקב"ה העניק לאדם! הנאות שיכולות להיחפך מברכה לקללה, להשחתה לניצול. אכן, זקוקות ההנאות שבחיים לממד של קדושה, ממד המסומל בנסכים.

נראה לי שיש פן נוסף בסמליות ה'עולה' וה'שלמים', וכדי לחשוף אותו אבקש מכם להתלוות אלי לספר הראשון שרש"ר הירש פרסם, 'אגרות צפון'. אל נא תחששו לקרוא בו. הספר כשר למהדרין. מהדורותיו האחרונות, בבני ברק, עברו צנזורה וצנזורה על הצנזורה. אך לפני שנפתח אותו מן הראוי לחזור למשנתו המוסרית של עמנואל קאנט. את יסוד היסודות של המוסר ראה קאנט בעיקרון שאחת הנוסחים האפשריים שלו קובע: "עשה פעולתך כך שהאנושות, הן שבך הן שבכל אדם אחר, תשמש לך לעולם גם תכלית ולעולם לא אמצעי בלבד" (הנחות יסוד למטפיסיקה של המידות, 95). עיקרון נפלא שללא ספק מקביל לדברי בן עזאי בתלמוד הירושלמי (נדרים ל ע"ב): "וְאֶהְבֶּתְּ לְרַעֲךָ כְּמוֹךָ, רַבִּי עֲקִיבָה אומר זהו כלל גדול בתורה. בן עזאי אומר זה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם... בְּדָמוֹת אֱ-לֹהִים עֲשֵׂה אֶתְּוֹ (בראשית ה, א) זה כלל גדול מזה". "דמות א-להים" או "צלם א-להים" שבאחר, בכל אדם, אוסר עלינו להפוך אותו לאמצעי בלבד. העבודות העתיקה (והחדשה, על גווייה),

ופעמים רבות מדי גם העבודה המודרנית, הפכה בני חורין לאמצעים בלבד, מהפועל במכרה ועד הקופאית במרכול. על רקע דברים אלה, יכולים אנו לנסח את הכלל החדש אותו קבע רש"ר הירש באגרות צפון. קאנט לימד "אף פעם אל תראה באחר אמצעי בלבד אלא גם תכלית". רש"ר הירש מלמד אותנו "אף פעם אל תראה בעצמך תכלית בלבד אלא גם אמצעי".

מכאן הפן הנוסף שבסמליות הקורבנות. קורבן ה'עולה' שנשרף כולו במזבח מבלי שיהיה לאדם חלק בו מסמל את העשייה לשם החובה. אכן, בעשייה זאת האדם הוא רק אמצעי. קרבן ה'שלמים' יוצר מעין סעודה קדושה. "כאילו" הקב"ה מזמין את האדם, כביכול, לסעודתו. לתודעת החובה מתווספת כאן תחושת אושר. זהו האידאל הדתי בה"א הידיעה. ואולי, באופן פרדכוסלי, דווקא תחושת ה'להיות אמצעי' מעניקה לאדם מפתח לקצת אושר. אכן, חייב אני להיות במקצת עבד. עבד למשפחתי, עבד לעמי, עבד ה'. "לא תכלית בלבד אלא גם אמצעי!" האינדיבידואליזם הקיצוני המשתלט בעולמנו המערבי על כל חלקה תרבותית איננו מסוגל להבין עיקרון זה. ואולי כאן נעוץ חטא המרגלים שלא הבינו כי בכל משימה ציבורית, חייב האדם להקריב מעט ולפעמים הרבה, למען הכלל. עבור האינדיבידואליזם קורבן זה פסול, אלא שאין הוא מסוגל להבין שהכלל, מהזוגיות ועד לאנושות, הוא מרכיב יסודי של הפסיכולוגיה של הפרט. האמירה "נְתַנָּה רֵאשׁ וְנִשְׁוֹבָה מִצְרָיִם" מעידה על כך שהתשלום לחרות המוחלטת, הוא השעבוד. את זאת ניסה רבי יהודה הלוי לבטא כשכתב: "עבדי זמן עבדי-עבדים הם, עבד א-דני הוא לבד חפשי".